

ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΤΑΞΙΔΙ

‘Ακουμπισμένα στο άνοιχτο παράθυρο τὰ δυὸ παιδιὰ κυττάζουν ἀμίλητα τὸ ἄμορφο θέαμα τῆς μικρῆς ἡσυχῆς πολιτείας ποὺ κλείνει μέσα τῆς πεπρωμένης βασιλείας. Βλέπουν τὰ χωριτωμένα παλαικὰ σπίτια, τὸ ὀλοπράσινο ἀλοάκι, τὸ δεντροφυτεμένο περίπατο, τοὺς λόφους μὲ τοὺς παλιούς πύργους καὶ τὶς ἐκκλησίες καὶ πέρα μακριὰ τὰ χιονισμένα βουνά. Τὸ ποτάμι ποὺ χωρίζει σὲ δυὸ τὴν πόλη καὶ φαίνεται ὅταν νὰ τὴ νανουρίζει μὲ τὸ ἀργὸ κύλισμα τῶν γαλάζιων νερῶν του. Καὶ καθὼς προχωρεῖ ὡς τὴν ἄκρη τῆς πόλης, βρέχοντας στὰ δεξιὰ του ὀλάνθιστο γελαστὸ κάμπο καὶ σκοτεινιασμένο στ’ ἄριστερά ἀπὸ ἄγρια βράχια, στρίβει καὶ χάνεται ἔτσι, ποὺ κάνει τὴν πολιτεία νὰ μοιάζει μὲ ἄμορφο νησάκι. Κι’ ἀπ’ τὶς δυὸ μεριές κυλοῦν τὰ μικρὰ σκαφάκια πάνω στὸ νερὸ καὶ περνοῦν κάτω ἀπὸ τὸ γεφύρι, τὸ γεφύρι ποὺ περνάει ἡ οἰκογένεια, μὲ τὸν καλὸ τους Γιόζεφ φορτωμένο τὶς βαλίτσες, κάθε φορὰ ποὺ εἶναι νὰ φύγουν γιὰ ταξίδι.

‘Ασταμάτητα ὅταν τὸ ποτάμι, συλλογίζεται τὸ κορίτσι, κυλάει καὶ τῶν δυὸ μας ἡ ζωὴ, ὅχι ὅταν τῶν ἄλλων τῶν παιδιῶν, μὰ ὅπως μᾶς τὸ ἔταξε ἡ μοῖρα. Δὲ σταματᾶμε τὰ ταξίδια καὶ εἶναι τόσο πολλὴ ἡ μελέτη ποὺ μᾶς ὀρίζει ὁ πατέρας καὶ τόσο λίγο τὸ παιχνίδι μας. Ρίχνει μιὰ ματιά στὸ ἀδελφάκι τῆς ποὺ ἔχει δώσει ὅλη του τὴν προσοχὴ σὲ κάτι ποὺ γίνεται στὸ δρόμο : Μιὰ κυρία περνάει κρατώντας τὸ μικρὸ τῆς ἀγοράκι ἀπὸ τὸ χέρι. Μὰ ἐκεῖνο κάτι θέλει, κάτι ἔχει δεῖ, ποῖος ξεύρει, καὶ δὲ θέλει νὰ προχωρήσει καὶ ἡ μαμά

τοῦ τὸ φοβερίζει σηκώνοντας τὸ κλειστὸ τῆς ὀμπρελίνο. ‘Ο μικρὸς ψηλά ἀπὸ τὸ παράθυρο κάνει κέφι ἀλλὰ ἡ ἀδελφὴ του καθὼς τὸν κυττάζει δὲν εἶναι τόσο ξένιαστη. Θυμᾶται τὴ σκαρλατίνα ποὺ ἔπαθε ὁ μικρὸς καὶ τὸ παραλήρημά του στὸ δωμάτιό τους, στὸ πρῶτο ταξίδι στὴ Βιέννη, τὴ στιγμὴ ποὺ ἔρχε νὰ τοὺς πάρει τὸ αὐτοκρατορικὸ ἀμάξι τῆς Μαρίας Τερέζας γιὰ νὰ τοὺς πάει στὸ Σαίμπρου. Θυμᾶται ἀκόμα τὸ κοριτσάκι μὴν ἄλλη ὄσχημη νύχτα ποὺ φτάσαν στὴ Βιέννη, μὲ τὴ τρομάρα μάθανε πὼς μᾶστιζε τὴν πόλη ἢ ἐδολογία καὶ ξετρελλαμένοι ἀπὸ τὸ φόβο, μᾶνα καὶ πατέρας, βάλαν στ’ ἕνα ἀμάξι τὰ παιδιὰ καὶ φύγαν γιὰ τὸ ‘Όλμουτς. Μὰ κι ἐκεῖ δὲ γλῶτωσαν καὶ βασανίστηκαν καὶ τὰ δυὸ ἀπὸ τὴν ἄχαρη ἀρρώστεια. . . ‘Αφηρημένο τώρα ἀρχίζει τὸ ἀγοράκι: «Θὰ μᾶς πάει ἄραγε κι αὐτὴν τὴ φορὰ ὁ μπαμπὰς στὶς Βερσαλλίες ; Γιὰ τὸ Σαίμπρου δὲ μὲ νιάζει, ἀλλὰ γιὰ θυμῆσου ἐκεῖ, λέει Ἐξαφνα ζηπνέοντας, μᾶς κουβαλοῦσαν μέσα στὸ ὀλόχρυσο κλειστὸ φορεῖο ! Καὶ τι κολὴ ποὺ ἦταν ἐκεῖνη, μόνον στὴν ὀμορφιά ἔμοιαζε μὲ βασίλισσα ! » ‘Όλο κοντὰ τῆς στεκόσουν καὶ μιλοῦσατε ὅταν φίλοι, λέει τὸ κορίτσι. Καὶ τὴ ὄραϊα ποὺ μιλᾶει τὰ γερμανικὰ ! ». ‘Ο βασιλιάς ὅμως μᾶς κίταζε ὅταν χαζός, λέει δὲν κατολάββαινε». Σιγὰ—σιγὰ ἰ μαῦρες σκέψεις φεθγουν καὶ σκάνε τὰ παιδιὰ στὰ γέλια. «Νὰ μᾶς ἔδινε ἡ μητέρα τὸ κλειδί νὰ ξαναβλέπαμε λίγο τὰ δῶρα μας. «Γιὰ κάνει πὼς τῆς τὸ ζητᾶς, σήμερα εἶναι πνιγμένη στὴ βουλιὰ, ἀδριο τέτοια ὄρα θὰ ἔχουμε φύγει». Καὶ θυμοῦνται τὰ

παιδιά τα βασιλικά δώρα που τους έκαναν στις Βερσαλλίες. Τις χρυσές ταμπακιέρες, τα δαχτυλίδια με τις πολυτίμες άντικες, τις σμαλτωμένες καρφίτσες, το χρυσό ώρολογάκι του Βόλφερλ, μινιατούρα τσούδα που ούτε να το πιάσεις να το κουρντίζεις δε μπορείς. Τις πλούσιες φορεσιές που τούς έστειλε η Μαρία Τερέζα για να παρουσιαστούν τα παιδιά ντυμένα δροσφα στο Σαίμπουργκ. Τις πανάκριβες πόρπες, το άσημιο μελανοχέιλο, ένα δλόχρομο κουτάκι για όδοντογλυφίδες της Νάννερλ. Και τόσα άλλα μικρότερα, άδουσιδες, στολιάσια που δεν άφίνει άκόμα η μητέρα να τά φορέσουν. «Και τί καταδελτικά ήταν τά κοριτσάκια του βασιλιά; λλέει τό άγοράκι. Πόσες φορές μ' άφησαν να φιλήσω τό χέρι τους και τό μάγουλό τους!».

Όλα αυτά περνούν θάλα από τό μαυλό του άρρωστου μουσικού. Δεν έξερει άν ήταν σκέψεις ή όνειρο. Παίρνει στό χέρι τήν πένα και τήν άτέλειωτη παρτιτούρα της «Μετρικής Λειτουργίας». Θέλει να γράψει, να προχωρήσει γιατί τόσο λίγος καιρός τού μένει: άλλά λίγες είναι και οι δυνάμεις του και πάλι βυθίζεται στην όνειροπόληση. Βλέπει ένα άγόρι δεκατίων χρόνων που άποχωρίζεται μητέρα και άδελφή. Όλοζώντανο τού έρχεται στό νού της στιγμής εκείνης τό άσθημα: «Αναγάλλιαζε ή ψυχή τού άγοριού μεσ' στην προσημνή της περιλοπαρής εύτυχίας που θάβρισκε στό ζένα και τήν ίδια όρα θλιβόταν που θά θάπαινε μέρος στό τρελλό γλέντι τού αριανού πανηγυριού στό Ζάλτσμπουργκ. Νά και τό βιεννέζικο άρχοντικό περιβόλι, στό βάθος πάνω σέ περίκομη μικρή σπηνη παρτιτσάνων ένα μουσικό στολιβί, τό «Bastien et Bastienne» με μαστόρο τό ίδιο τό άγόρι. Τό τριγυρίζουν όλοι και βροχή πέφτουν οι προσκλήσεις για τίς βραδιές στό έρχοντια, μα τό παιδί ένα μόνο θέλει, να μένει μία βραδιά μονάχο με τόν πατέρα στό σπίτι. Νά γράψει στό χαρτί μερικές μουσικές τού ίδιές, άπ' ατέες που τού έρχονται στό νού κι έπειτα πετούν πάλι και φεύγουν, τραγουμένες από τά γέλια και τή φασαρία τών σολονιδων που τού τρώνε τίς ακριβές του βαθιδυές άρες. Θά ήβηλε τό κομαγαπάητο μικρό, να καθήσει τό βράδυ με τόν άκούραστο πατέρα του στό δωμάτιό τους και στό άπαλό φώς τών κεριών να γράψει μουσική κι ο πατέρας να τόν διορθώνει. Κι όταν τελειώσουν, να τόν άφήσει να ξεφυλλίσει και κανένα βιβλίό, άπ' αυτά που άγόρασαν έδώ στό Βιέννη. Νά γραφεί έπειτα θέλει στή μητέρα, στην άδελφούλα που τόσο έρημο θά τούς φαίνεται τώρα εκεί κάτω τό σπίτι. Νά τούς γράψει πόσο εύχυσιμένο είναι κι οι δύο τους, πώς φουσκώνει τό στήθος του από χαρούμενη περιπάρεια κάθε φορά που άντικρό ζει ανθρώπους ν' άκούν έκστατικοί τά παιδικά του έργα που είναι παιχνιδάκι γι' ατόν να τά γράψει! Γιατί, πώς να νιώσεις τή χαρά σου όλόκληρη και πώς να τή ζήσεις τέλεια άν δεν τή μοιραστείς μ' εκείνους που κοντά τους μεγάλωσες και που ή θόμησή του μονάχο κάνει τήν ψυχή σου να λιώνει από τρυφεράδα. Η μητέρα, που τυχερό της είναι να μένει πάντα μόνη, κι ώστόσο όλο χαρούμενη τήν βλέπεις, και ή Νάννερλ, ή πιο καλή του φίλη, που τόσο της έμελλε να πονέσει ως να γνωρίσει λίγη εύτυχία. . .

Τώρα παίζει πιάνο σέ γεμάτα δλόφωτα σαλονία μα κάνει κρόο, δεν έχει φωτιά και τά δαχτύλα του είναι εύλιανομένα. Κρόο και παγωνιά παντού, άκόμα κι οι άρχοντικές κυρίες κι οι κόριοι που χαρτοπαίζουν εκεί μέσα άν και είναι τυλιγμένοι στις γούνες τους

πάγο έχουν στην καρδιά και ή μουσική του δε μπορεί να τόν λυώσει. Μα άμως νιώθει γλυκεία ζεστασία στό θόμητη της Θέκλας Μόσαρτ, τής νόστιμης και πεταχτής έξαδελφούλας, τής πρώτης άγάπης του που μαζί της πέρασε τόσο χαρούμενες ημέρες στό «Αουγκμπουργκ. Κι όλο άρνε γι' άργότερα τό γυρισμό του στό Ζάλτσμπουργκ και χόρεταν κι έπαιρναν τό άμαξάκι για τήν έξοχή ός που τόν ζώνησε τό γράμμα του πατέρα: «Όρνα γρήγορα πίσω για να μην έχεις στή συνειδησή σου τό θάνατο τού πατέρα σου. . .».

«Ένα μενούεττο του άκούγεται, ή Ρόζα ή μαθητριά του παίζει πιάνο. Έκείνου κάβεται κοντά της και θέλει να τή διορθώσει μα κάθε τόσο μισανόγει ή πόρτα και προβάλλει κρυφά τό κεφάλι ή άδελφούλα της, ή δεκατετράχρονη Έλιοάβετ. Ό πατέρας τους, ό βασιλικός μαστόρος, είναι άκόμη με τή μητέρα τους στό παλάτι και ή μικρή γνέφει στό νεαρό δάσκαλο να τελειώσει γρήγορα τό μάθημα για να παίξουν. . .

Στήν κουζίνα του Πρίγκιπα Άρχιεπισκόπου κάβεται στό τραπέζι και τρώει με τούς άλλους. «Μά ατό είναι ύπηρετές του, τού είταιμιάς τού φαγητό του και τίς φορεσιές του. Έγώ είμαι ίδιος μ' ατόους; Σάν ύπηρετή του με βλέπει και έμένα, έγω όμως τού είταιμιάς τή μουσική που θά εύθρανε τούς κολεμομένους του και τήν ψυχή του. Μά έχει άραγε ψυχή; Θά μου άπαγορεύει να παίζω στή συναυλία που έγινε για να βοηθήσουμε τίς χήρες τών φτωχών μουσικών, ατόος που ζει μεσ' στό χρυσάφι, άν είχε ψυχή; Και θά μ' έλεγε έβεινιό, άλιτρίτη, χαμένο, όταν τού ζήτησα μ' όλο τόν προπομένο σεβασμό τούς μισθοός που μου χρωστάει; Χωρίς να λογαριάσω με τί άισχρό τρόπο μ' έδιωξε ό άρχιεπισκοπήλοπος στό σύμφωνο με τή διαταγή που τού είχε δώσει ή Γοληνοτάτη Σεβασιοιότητά του. Ατό και να τό σκεφτώ άκόμα ντρέπομαι. Γι' ατό και έμένα μα βλέπει σάν τούς άλλους τούς δούλους του, κι άκόμα πού κάτω, γιατί χωρίς τή μουσική μου μπορεί να περάσει μια ήμερα άλλά χωρίς τραπέζι και περιποίηση ούτε μια ώρα. . .» Οι δύο μάγειροι δίπλα του κάνουν τόση φασαρία με τά πηρούνια τους και με τά χοντρά τους χελίδια που κανατέια άνυπόφορο. Ό άματός κατοσηπολεύει, τό ατό του πήρε χέβες κάπου και λόγια δει ό Αύτοκράτορας άρχίζει να βαριέται τόν Άρχιεπισκοπο και τού συμπατείει κάθε έσπερία που δίνει στελνοντας για τό ίδιο βράδυ άυτόκροτικοές προσκλήσεις στούς πιο διαλεκτούς άριστοκράτες της Βιέννης. Αύτά διηγούνται στό ύπνετικό τραπέζι. Τα λόγια και τά γέλια παίρνουν και δίνουν και τ' άσταία γίνονται στό τέλος τόσο χοντροκομένα που ό μουσικός κοκινίζει και δε βλέπει τήν ώρα να τελειώσει και να σηκωθεί να φύγει. . .

Βλέπει τώρα τόν εαυτό του όλομόναχο στό Παρσι να σκέβει πάνω στό τραπέζι για να τελειώσει τήν καινούργια άρια που θά δοξάσει τήν ύπεροχη φωνή της όμορφης Άλοϊζιας. Είναι ή έπιση που τόν αγαπάει άκόμα κι ατό τοθ δίνει δύναμη και δρεξη να κουραστεί. Ξενυχτάει και τό πρωί είναι έτοιμος ό Θρήνος της Άλκηστεις έμπρός στό Θεοσαλικό λαό. Και τέλνοντάς τον στή νεαρή τραγουδιστρια, ό μουσικός της γράφει: «Όλο ατό τόν καιρό έγραφα καλή μουσική, μα ή ψυχή μου δε μπορεί να βρει τή γαλήνη, και ούτε θά τή βρω ός τήν ήμερα που θ' άξιωθώ να σε έναθώ και τόν πόνο μου στό ποθητό άντικρομά σου να ξεχάσω». Σε λίγο όμως άκούει τή Άλοϊζια Βέμπερ να

του λέει: «Εγώ θα γίνω μεγάλη πρωμαντόνα, έσύ τι θέση έχεις; και το περιπαιχτικό γέλιο της αγαπημένης αντίχρησά σ'» ατία του και τόν ξυπνάει δόλοτα.

Παίρνει ξανά ο άρρωστος στα χέρια την παρτιτούρα για να συνεχίσει. Και θυμάται με τι έπιμονη του ζητούσε να τελειώσει τουτό το έργο το παράδεινο έκεινο πρόσωπο που το είχε παραγγείλει. Κι όταν ακόμα έφευγε χαρούμενος για τη Φραγκφούρτη για να έτοιμάσει τη μουσική για τη Στέψη του Αυτοκράτορα Λεοπόλδου, λίγο πριν ξεκινήσει το τραίνο, φάνηκε ελαφικά στην πόρτα του βαγονιού ή άπαίσει μορφή του μαυροφόρουμένου ζένου για να του θυμίσει πως δεν έπρεπε ν' άρνησει πολύ το έργο. Κι έγραφε λίγο άργότερα σ' ένα φίλο του στο Λονδίνο: «Δέ μπορώ να διώξω από τά μάτια μου την εικόνα αυτού του άγνωστου. Όλο μπροστά μου τή βλέπω να μέ παρακαλεί, να μέ πιέζει και άνυπόμονα να μου ζητάει τήν πένθημη σύνθεση. Νιώθω ότι σήμονε ή ώρα μου, είμαι έτοιμος να πεθάνω. Έεπαφα πιά να χαίρομαι το τάλαντο μου. Κι όμως ήταν τόσο άμορφη ή ζωή, το άνθρώπα μου είχε άρχισι με τόσο λαμπρή προοπτική. Άλλά κανείς δέ μπορεί ν' αλλάξει τη μοίρα του. Πρέπει να τό πάρουμε άπόφαση πως δέ μπορούμε έμεινι ή ίσινι να μετρούμε τις ήμέρες που θά ζήσουμε. Άς γίνει το θέλημα του Θεού».

Τώρα πιά, είναι τρεις μήνες από τότε, δέ μπορεί ν' άμφισβάλει πως για τόν έαυτο του γράφει το Ρέκβιεμ και πως δέ θά προφτάσει να τό τελειώσει. Άρχίζει να σιγοτραγουδάει τη μελωδία της *Lacrimosa* και ή ίδια του ή μουσική του γεμίζει τά μάτια δάκρυα. Ένας φίλος, από τούς λίγους που έχουν μείνει κοντά του, όχι μουσικός, ούτε κανέναν άριστοράτης παλιός συναστιάς, παρά ένας ταπεινός έπαγγελματίας γελονοσ, του, που παίρνει άπαλά το χαρτί από ή χέρια. Ό άρρωστος άκουμπάει πιά ή ουχός το κεφάλι στο μαξιλάρι και άναγυρίζει έπιμονα στα περασμένα.

Ή Κωνσταντία στέκει δίπλα του με τό νυφικό της πέπλο μέσα στην έκκλησία, τά μάτια της είναι δακρυομένο και του χομογελάει. Θυμάται το ταξίδι τών δυό τους στο Ζάλτμποουργκ, ή Νάννερλ πετάει από τη χώρα της που τούς βλέπει, ο πατέρας όμως όχι τόσο. Έπειτα ή Κωνσταντία τραγουδάει στην έκκλησία τήν άρια της οσπράνο από τη λειτουργία του σέ τόν έλάσσονα. Τι λόπη όμως τούς περιμένει όταν γυρίζοντας στή Βιέννη μβαθιόνον από τήν παραμόνα διι ο μικρούλης τους Λεοπόλδος που της είχαν αφήσει βρισκοεται κιόλας στο μικρό του μνήμα ι.

Ή πανηγυρική παράσταση του «Ντόν Τζιοβάννι» στην Πράγα στή στέψη του βασιλιά της Βοημίας περιμένα μπροστά από τά μάτια του. Ή δόλοαμπερ πρεμιέρα της «Μαγεμένης Φλογέρας», ή Κωνσταντία είναι τρισυτοιχιαμένη πού μοιράζεται τη δόξα του. Ή πρεμιέρα της Άπαγωγής από τό Σαράϊ με τό θεατρο γεμάτο πρίγκητες, δοukes και δυό Αυτοκράτορες, τόν Ίωσηφ και τόν Τσάρο, Ό Αυτοκράτορας δέν είναι ένθουσιασμένος. «Τό έργο σας, κύριε Μοστουρ, λίγο βαρό, έχει πάρα πολλές νότες» κι έκείνος άπαναίνει λίγο πειωμένα: «Άκριβώς δοςες χρειάζονταν, Μεγαλειότατε!»

Πόσο κουράστηκε για να συνθέσει τό κουαρτέτα που θά έστειλε στο βασιλιά της Πρωσίας. Άρρωστος στο κρεβάτι έγραφε δυό-τρία μέτρα και πάλι τ' άφηνε. Κι όταν επί τέλους τελειώσανε και είχε έτοιμάσει ως και τη βασιλική άφέρωση, άναγκάστηκε να τό πουλήσει για ένα κομμάτι ψωμί. Έιχε στείλει βιαστικό

μήνυμα σ' ένα φίλο να έρθει να τόν δει φέροντάς του κάτι για να περάσει μόνο λίγες μέρες άλλα άπάντητη δέν πήρε. Τοΰ έρχεται ακόμα στο νου ή άτέλειωτη προσμονή το πρώτο τότε που έλειπε ή Κωνσταντία με τό μικρό Κάρολο στα μπάνια. Ό έκδότης που του είχε δώσει κάποια παραγγελία είχε πει ότι θά έρχόταν με τήν προκαταβολή. Πήγαινε κι έρχόταν άνυπόμονα άνάμεσα στο πλήθος που είχε μαζευτεί να ίδει τό πέταγμα ένδς δερόστατου, ψάχνοντας με τό μάτια να δει κάπου τόν άνθρωπο τόν. Ή τελετή τελειώσος, ο κόσμος έφευγε, το δερόστατο είχε χοθεί στον άέρα και μαζί του πέταξαν και χάρηκαν και οι έλπίδες του δόστυγου μουσικού. Γυρίζοντας στο σπίτι βάζει σ' ένα φάκελο τά τρία γκούλντεν που τού έμεναν και τό στέλνει τής Κωνσταντίας γράφοντάς της: «Νομίζω πως πάντως καλύτερα είναι από τό τίποτα».

Θυμάται τό γράμμα του πατέρα που τόΰ έγραφε ότι παντρεύεται ή Νάννερλ και τό ποιημα που της έστειλε έκείνος με τις άσπείτες και συμβουλές δια δώρο του γάμου της. Βλέπει τά παιδάκια της άδελφής του και ελαφικά στο κρού παριζιάνικο δωμάτιο πλακώνει ή πιά μόρνη δυστυχία. Μακρό και έξωντωτικό ήταν τό ταξίδι σ' όλη τήν Εύρώπη και τώρα, πως να τό πιστέψει ή μητέρα κοιτεί με δίπλα του νεκρή, αυτή που ένα μήνα πριν ακόμα με τόση χαρά τήν έβλεπε μέσα στα πλουσιώτερα άρχοντοσπία να μιλάει με πριγκήπισες και άρχιδούκιους σάν φίλη. Κι ή χειρότερη σκέψη που τόν βασανίζει είναι πως θά τό μάθει ο πατέρας.

«Δυό χάρες ζήησο: από τό Θεό και μωβ τις έστειλε. Στή μητέρα γλυκό θάνατο και σέ μένα παρηγορία και δόνημη. . . Μέσα σέ μία στιγμή έγινε τρισυτοιχιαμένη, τόσο που μαζί της θάβηλα κι έγώ να ταξιδέψω».

Άκατάποστα τόν καλεί ο πατέρας να γυρίσει πίσω με έκείνη τη φωνή του πεπρωμένου του μόνο άκούει. Και ταξιδεύει. . . Ξαναβλέπει έμπρός του τό μπαλλάτο του «les petits riens» με τόν άέρινο Νοβέρ και πέφτει σέ μέθη θεϊκά. . . Και τι παιδίστικη χαρά τόν πλημμυρίζει όταν τέλους παίρνει τό δρόμο του γυρισμού, είναι οίγουρος πως στο σπίτι θά ξανάβρει τήν παλιά του ζενωσία. Μά άνοιγοντας τήν πόρτα άκούει τη σπαραχτική φωνή της Νάννερλ που τόν βλέπει να μπαίνει χωρίς τη μητέρα.

Ό άρρωστος πετάγεται άπότομα και μένει άκίνητος στηλώνοντας τά μάτια στο κενό. Βλέπει τά τέσσερα πεθαμένα του παιδιά, τόν πατέρα, τη μητέρα, Δέ θά είναι μόνος έκει που θά πάει. Ξαναπνέφει πίσω: κλείνει τά μάτια και ή έρημη καρδιά του χτυπάει για τελευταία φορά. Δέν ήταν γραφτό να τελειώσει ή «Νεκρική λειτουργία».

Δέν πειράζει που τήν άλλη μέρα, λιγοστοί μονάχα φίλοι άκολουθούν το φτωχό του φέριτρο ως τό άθλιο του μνήμα. Λείπουν ως και ή Κωνσταντία και τά παιδιά. Έκείνη, μόλις ξεψύχησε ο άντρας της, έφυγε από τό σπίτι για ν' άποφύγει τις παραπανίσιες συγκλήσεις και πέσαν δέκα έφτά δλόκληρα χρόνια για να σκεφτεί ν' άναζητήσει τόν τάφο του που είχε μπερδευτεί με τά γετονικά του τό ίδιο φτωχικό μνήματα. Μόνο πορεύτηκε, το χαϊδεμένο παιδί δλης τής Εύρώπης, στο τελευταίο του καταφύγιο, όπως μόνον ήταν και σ' όλη του τήν ζωή, μ' όλο που χάρηκε δόξα παραμυθένια. Μά μεσ' στή μοναξιά του μόρρεσε, κάθε του χαρά και κάθε του δάκρυ να τό κάνει τραγοδδι παθητικό και μέσα από τη δική του δυστυχία άφησε να ξεσηδησει ή πλούσια μουσική του που θά μαγεύει και θά όμορφώνει τών άνθρώπων τη ζωή αλόνια σάν τ' άστέρια.